

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

FACULTAT DE CIÈNCIES JURÍDIQUES

Ensenyament de Dret

DRET ROMA

PRIMER CURS

Primer Quadrimestre

CURS 2001-2002

Assignatura Obligatoria
Crèdits Totals: 9

PROFESSORS:

Dra. Encarnació Ricart Martí

Dra. Lourdes Salomón Sancho

Assignatura: DRET ROMÀ. EL DRET A ROMA I LA SEVA RECEPCIÓ A
EUROPA
Ensenyament de Dret
Curs 2001-2002
1er Quadrimestre
Crèdits 9
Crèdits teòrics:6
Crèdits pràctics:3
Assignatura troncal
Àrea de coneixement: Dret romà
Professores:
Dra. Encarnació Ricart Martí, Catedràtica de Dret romà
Dra. Lourdes Salomón Sancho, Professora de Dret romà

Introducció

El nom amb el que la normativa vigent designa la matèria a que es refereix aquest programa és adequat en el seu complet significat: ordenament jurídic que es va crear i desenvolupar en una llarga i variada experiència històrica, i categories i mètodes d'anàlisi d'aquest ordenament que han estat vàlides al llarg de la història jurídica europea. Per això aquesta és una matèria que es troba entre dos camins; el de les concretes estructures jurídiques de cada institució, i la pròpia història del dret. No resulta fàcil trobar el lloc on situar aquesta ambivalència, amb l'agregant que la profunda comprensió de fenòmens complexos requereix certa maduresa intel·lectual improbable en alumnes que s'inicien en l'estudi de la ciència jurídica. Tot i això, la col·locació d'aquesta matèria a primer curs és adequada perquè pot desenvolupar el seu extraordinari component formatiu de manera més intensa que si ho estés en un curs més avançat de la llicenciatura. A més, allò que s'ha estudiat forma part sempre del bagatge per a la reflexió, i en definitiva el que es busca és formar un jurista capaç de fer una reflexió crítica de l'ordenament jurídic vigent, i capaç també de proposar camins superadors.

D'acord amb el pla d'estudis per la llicenciatura de dret de la Universitat Rovira i Virgili, la matèria Dret Romà té previst un quadrimestre lectiu, amb 6 hores setmanals de classe, 4 teòriques i 2 pràctiques.

El programa està estructurat en dues parts ben diferenciades: una part introductòria en la que s'inclouen la història del Dret Romà i els diversos procediments civils, i una altra part a la que s'estudien les institucions més importants del Dret Privat Romà. Quant a la primera part, l'estudi de la història de Roma es fa imprescindible per entendre que les institucions jurídiques, en el seu origen i el seu desenvolupament, no estan mai desconnectades de la societat i de les vicissituds en les que es produeixen; s'inclou l'estudi de les fonts jurídiques segons el moment històric en el que sorgeixen; l'estudi dels diversos procediments civils, sobre tot del procediment formatiu, a més del seu caràcter formatiu, es fa necessari per entendre per una banda la pluralitat d'estratificacions jurídiques, tan genuïnament romana, i per altre el que l'ordenament jurídic privat romà no és un sistema de drets subjectius protegits mes o menys intensament, sinó que és un sistema d'accions que protegeix situacions en tan que es puguin canalitzar en la previsió d'aquestes accions.

La segona part segueix la sistemàtica pandectista, subdividida alhora en cinc parts, persones i família, (parts que tradicionalment es troben separades però que per la conjunció temàtica permeten impartir-se unitàriament i és recomanable per economia de temes), coses (possessió i drets reals donant gran protagonisme a l'adquisició de la propietat i fent només una referència als drets reals limitatius), negoci jurídic (genuïna

creació de la pandectística, desconegeuda totalment a les fonts romanes, fins i tot contradictòria amb elles doncs la figura del negoci jurídic és un monument a l'abstracció, característica que no és possible predicar de les fonts jurídiques romanes en cap de les seves manifestacions. L'elecció d'una sistemàtica pandectista exigeix afegir un apartat dedicat al negoci jurídic per explicar institucions que no poden ser explicades en altre lloc; per exemple la interpretació, la representació o la condició i el terme). Obligacions i contractes, donant més importància a la teoria general de les obligacions i fent només una referència conceptual als contractes; i finalment successions, intentant donar una visió encara que molt general, dels aspectes essencials d'aquesta part de l'ordenament jurídic privat. La finalitat d'aquesta sistemàtica és la d'assolir l'objectiu propedèutic proposat, ja que la sistemàtica amb la que l'alumne estudiarà el Dret civil, molt probablement serà també pandectista.

L'assistència a classe, amb predisposició de col·laboració activa sobre tot a les pràctiques, és el més recomanable per poder preparar el programa. Pel que fa a la bibliografia, aquest programa segueix les orientacions del professor Juan Miquel, catedràtic de dret Romà de la Universitat Pompeu Fabra. Tant el seu llibre dedicat a la història del Dret romà (*Història del Dret Romà*, PPU, Barcelona, 1990), que el meu programa segueix de manera molt propera, com l'obra dedicada al procediment civil i a les institucions de dret privat (*Dret privat romà* ed. Marcial Pons, Madrid 1995; la mateixa obra en llengua castellana, Madrid 1992), són les publicacions més completes. Per les classes pràctiques és molt recomanable utilitzar, sobre tot en el treball individual, l'obra del mateix autor, *Quaestiones, Docencia del Derecho a través del casuismo romano*, Editorial Ariel, Barcelona 1985.

Criteris d'avaluació: Per la qualificació definitiva es tenen en compte varis elements. Es controlarà l'assistència a les classes pràctiques i la participació activa. Al final del quadrimestre es farà un examen escrit, sobre tots els temes del programa, que constarà de preguntes teòriques i un exercici pràctic. L'examen de setembre tindrà les mateixes característiques.

I. HISTÒRIA DEL DRET ROMÀ

A) Època de l'Estat ciutat: el Dret romà arcaic
(desde la fundació de Roma 753 a.C.? fins el primer terç del segle III a.C.)

Tema 1. Els orígens històrics: 1) Prehistòria o protohistòria itàlica. 2) La Monarquia. 3) La República.

Tema 2. L'organització constitucional: 1) Les magistratures. 2) El Senat. 3) Les assemblees populars.

Tema 3. El *ius civile* de l'Estat ciutat: 1) La tradició de les XII Taules. 2) Contingut de les XII Taules. 3) L'evolució jurídica després de les XII Taules.

B) Època de l'Imperi universal: Dret preclàssic i clàssic
(fins el primer terç del segle III d.C.)

Tema 4. Apogeu i crisi de la constitució republicana: 1) Ascensió de Roma a potència universal. 2) L'administració de l'Imperi: a) Itàlia b) Províncies. 3) Crisi de la constitució republicana.

Tema 5. El Principat: 1) La fundació del sistema per Octavi August i evolució posterior del Principat. 2) L'administració del nou sistema. 3) El problema de la successió. 4) Aparició i difusió del cristianisme en el Principat.

Tema 6. *Ius civile*, *Ius gentium* i *Ius honorarium*: 1) La dicotomia *Ius civile/Ius gentium*. 2) L'anttesi *Ius civile/Ius honorarium*. 3) La pluralitat d'estratificacions jurídiques.

Tema 7. Legislació: 1) La legislació popular i senatorial al Principat. 2) Les Constitucions Imperials. 3) Drets nacionals i Dret imperial.

Tema 8. La jurisprudència romana: 1) Els començaments. 2) La jurisprudència clàssica: a) primera etapa clàssica (130 a.C.-30 a.C) b) etapa clàssica alta (fins el 130 d.C) c) etapa clàssica tardana (fins els 230 d.C)

C) L'Estat romà tardà: Dret postclàssic i compilació justiniana (fins el segon terç del segle VI d.C.)

Tema 9 L'organització constitucional: 1) La crisi del segle III. 2) Època de la monarquia absoluta o el "dominat". 3) La institucionalització del cristianisme.

Tema 10. L'evolució jurídica de l'època postclàssica:

a) Aspectes més importants: 1) Corrupció de la literatura jurídica. 2) Dret vulgar. 3) Escoles jurídiques orientals.

b) Fonts: 4) Legislació imperial i col·leccions de Constitucions. 5) Lleis de cites i compilacions prejustinianees.

Tema 11. La compilació justiniana: 1) L'obra jurídica de Justinià. 2) Procés de compilació. 3) El Digest. 4) Les Institucions. 5) Primer i segon *Codex*, *Novellae*. 6) Dret bizantí.

D) La recepció a Europa del Dret Romà

Tema 12. Dret Romà i tradició romanística: 1) Glosadors i comentaristes. 2) La recepció del Dret Romà. 3) La jurisprudència elegant. 4) Escola històrica i pandectística. 5) La direcció neohumanística.

II. PROCEDIMENT CIVIL

Tema 13. El procediment civil romà: 1) Autoajuda. 2) Protecció jurídica de l'Estat: *iudicium*, *actio*. 3) Èpoques en la història del procediment civil romà: a) Accions de Llei. b) Procediment Formulari. c) El procediment a l'època postclàssica.

Tema 14. El procediment formulari: 1) Origen històric. 2) La fórmula: a) concepció b) estructura: *intentio*, *demonstratio*, *exceptio*, *praescriptio*, *condemnatio*, *adjudicatio*. 3) Classes de fórmules o classes d'accions.

Tema 15. Les fases del procediment formulari: a) Fase *in iure*: 1) Iniciació i marxa del procediment fins a la *litis contestatio* 2) La *litis contestatio* b) Fase *apud iudicem*: 3) Comparexença i prova. 4) Sentència

Tema 16. Complementos extraprocedimentals de la jurisdicció pretòria: 1) Interdictes. 2) *Missio in possessionem*. 3) Estipulacions pretòries. 4) *Restitutio in integrum*.

III. PERSONES I FAMÍLIA

Tema 17. Idea de *Status* i *capitis deminutio*: 1) *Status libertatis*. 2) Condició jurídica dels esclaus. 3) El peculí. 4) Accions pretòries contra el *dominus*. 5) Causes d'esclavitud i formes de manumissió.

Tema 18. *Status civitatis*: 1) Oposició entre el principi de personalitat del Dret i principi de territorialitat. 2) Situacions diverses dels habitants de l'Imperi i procés que porta a l'adquisició general de la ciutadania.

Tema 19 *Status familiae*: 1) *Sui iuris* oposat a *alieni iuris*. 2) El *paterfamilias*. 3) El poder del *paterfamilias* sobre la *uxor in manu*.

Tema 20. El matrimoni lliure:

1. Institució del matrimoni: a) Concepció romana del matrimoni. b) Legislació matrimonial d'August. c) Dissolució del matrimoni. d) Concubinatus. 2. Règim patrimonial en el matrimoni lliure: a) El dot. b) Béns

parafernals. c) Donacions entre cònjuges.

Tema 21. La *patria potestas*: 1) Adquisició i extinció. 2) Situació jurídica del *filius familias*. 3) El peculí 4) Accions pretòries contra el *paterfamilias*.

Tema 22. Subjecte del dret: 1) La persona física i la persona jurídica. 2) Començament i extinció de la personalitat. 3) Causes modificatives de la capacitat d'obrar que afecten el Dret privat. 4) La tutela i la curatela.

IV. DRETS REALS

(Possessió i situacions protegides amb *actio in rem*)

Tema 23. Els drets reals: 1) Concepte i posició històrica d'aquesta categoria. 2) *Actio in rem i actio in personam*, l'anttesi entre dret real i dret d'obligació. 3) Classificació dels drets reals.

Tema 24. Les coses i la seva classificació: 1) Concepte de cosa. 2) Classes de coses: *res intra i res extra commercium*, *res intra i extra patrimonium*; *res mancipi i res nec mancipi*: coses mobles i coses immobles; coses consumibles i no consumibles; coses divisibles i indivisibles; coses simples i compostes; coses principals i accessoríes; els fruits.

Tema 25. La possessió: 1) Concepte i evolució històrica. 2) Adquisició i pèrdua de la possessió. 3) Tutela de la possessió.

Tema 26. La propietat: 1) Concepte i evolució històrica. 2) La copropietat. 3) Limitacions. 4) Propietat civil o quiritària i situacions *in bonis habere*. 5) Protecció de la propietat.

Tema 27. Adquisició originària de la propietat: 1) Ocupació i tresor. 2) Accessió. 3) Especificació. 4) Confusió i commixió. 5) Adquisició dels fruits.

Tema 28. Adquisició derivativa de la propietat: 1) *Mancipatio* 2) *In iure cessio* 3) *Traditio*.

Tema 29. La usucapció: 1) Les XII Taules i el règim del *usus*. 2) Dret clàssic: a) La usucapció amb especial referència a la *iusta causa usucapionis*. b) *Longi temporis praescriptio*. 3) La usucapció al dret postclàssic i justinianeu.

Tema 30. Drets reals en cosa aliena: Principis generals de: 1) Les servituds predials rústiques i urbanes. 2) Les servituds personals: l'usdefruit. 3) Emfiteusi i superfície. 4) Drets reals de garantia: *pignus* i hipoteca.

V.- Obligacions i contractes

(situacions protegides amb *actio in personam*)

Tema 31. L'obligació: 1) Concepte i origen històric; 2) La prestació; 3) Lloc i temps de la prestació.

Tema 32. Classificació de les obligacions: 1) Pel seu objecte: genèriques, específiques i alternatives; divisibles i indivisibles; pecuniàries; 2) Pels subjectes: ambulatories, parcials o mancomunades, solidàries o correalis, cumulatives; 3) Pel vincle: civils i honoràries, civils i naturals; 4) El principi de la vinculació exclusiva dels subjectes contractants.

Tema 33. Garantia i reforçament de les obligacions: a) Garantia: 1) Flanqa; 2) *Mandatum pecuniae credendae*; 3) Intercessió; 4) Referència al *pignus*; b) Reforç de les obligacions: Arres, clàusula penal i jurament.

Tema 34. Compliment i incompliment de les obligacions: a) Modalitats de compliment; 1) extinció; 2) Especial consideració del pagament; b) Incompliment de les obligacions; 1) Pressupostos i conseqüències; sistema romà de responsabilitat; 2) Mora. Apendix: Transmissió de les obligacions.

Tema 35. Fonts de les obligacions: 1) Idea i classificació; 2) El contracte; 3) Classificació dels contractes.

Tema 36. Els contractes reals: 1) Mutu; 2) Commodat; 3) Dipòsit; 4) *Pignus*; 5) Contractes innominats.

Tema 37. Contractes formals: 1) La *stipulatio*

Tema 38. Contractes consensuals: a) La compravenda; 1) Concepte i evolució històrica; 2) Obligacions de comprador i venedor; b) *Locatio-conductio* (arrendament); c) Societat; d) Mandat; e) Els pactes: concepte i classes.

Tema 39. El quasicontracte: 1) *Negotiorum gestio*; 2) Enriquiment injustificat.

Tema 40. Obligacions provinents d'actes il·lícits: 1) Delictes sancionats pel *ius civile*; 2) Delictes sancionats pel *ius honorarium*; 3) Els quasidelictes; 4) Especial consideració de la *Lex Aquilia*.

VI.- Doctrina pandectística del Negoci jurídic

Tema 41. El Negoci jurídic: 1) Concepte i classes: Unilaterals i bilaterals; solemnes i no solemnes; *inter vivos* i *mortis causa*; onerosos i gratuïts; causals i abstractes; 2) Elements del negoci jurídic; especial consideració de la condició, el terme i el mode; 3) Invalidesa del negoci jurídic.

Tema 42. 1) La interpretació dels negocis jurídics; 2) La representació.

VII.- Dret de successions

Tema 43. Dret de successions: a) Conceptes fonamentals: 1) *successio, hereditas, bonorum possessio*; 2) La delació; 3) Principis del dret successori romà; b) Evolució històrica del Dret hereditari.

Tema 44. Successió testamentària: 1) Concepte i formes de testament; 2) *Testamentatio, capacitas, indignitas*; 3) Contingut del testament: a) *heredis institutio*; b) Substitucions; c) La voluntat testamentària; 4) Nullitat, ineficàcia i revocació del testament; 5) Còdici

Tema 45. Successió intestada: 1) Segons el *ius civile*; 2) Segons el *ius honorarium*; 3) Reformes justinianees: Novelles 118 i 127.

Tema 46. Successió forçosa: 1) Evolució del fonament conceptual; La desheredació; 2) Successió *iure civile* per pretenció dels *sui*; 3) *Bonorum possessio contra tabulas testamenti*; 4) *Querella inofficiosi testamenti*; 5) Dret justiniàneu

Tema 47. Fases de l'expedient successori: 1) Apertura de la successió; 2) Herència jacent; 3) Acceptació (o repudiació) de l'herència; 4) L'hereu després de l'adquisició: a) La comunitat hereditària; b) El *ius adscensendi*; c) La *collatio bonorum*; d) L'hereu i el patrimoni hereditat: responsabilitats per deutes de l'herència; 5) Protecció processal de l'hereu.

Tema 48. El llegat: 1) Concepte, tipologies i evolució; 2) Subjectes i objectes del llegat; 3) El prellegat; 4) Adquisició dels llegats segons les tipologies; 5) Invalidesa i ineficàcia; 6) Els fideicomisos.

BIBLIOGRAFIA

Fonamental:

MIQUEL J *Historia del Derecho romano*, ed. PPU Barcelona (1990)

MIQUEL J *Dret privat romà*, ed. Marcial Pons ediciones jurídicas S.A., Madrid (1995); l'obra està editada també en llengua castellana, i publicada per la mateixa editorial, Madrid (1992)

De consulta:

A) *Exposicions d'història del Dret romà i tradició romanística:*

ALVAREZ SUAREZ U *Instituciones de Derecho Romano I*, Madrid (1973)

ARANGIO RUIZ V *Historia del Derecho Romano* 4 ed. de la traducció castellana a la 2 edició italiana, Madrid (1980)

ARIAS RAMOS i ARIAS BONET *Compendio de Derecho público Romano, e historia de las fuentes*, 10 ed. Valladolid (1979)

BURDESE *Manual de Derecho público Romano*, traducció, ed. Bosch Barcelona (1972)

CAMACHO EVANGELISTA F *Introducción al estudio del Derecho Romano*, Granada (1974)

CASTILLEJOS *Historia del Derecho Romano*, Madrid (1939)

CHURRUGA J i MENTXAKA R *Introducción histórica al Derecho Romano*, Universidad de Deusto, Bilbao (1992)

DAZA MARTINEZ J i SAIZ LOPEZ V *Intiación al estudio histórico del Derecho Romano*, Valencia (1995)

EUGENIO F *Breve Historia de Roma*, Madrid (1991)

FERNANDEZ DE BUJAN A *Derecho público Romano*, Madrid (1997)

FUENTESSECA P *Lecciones de historia del Derecho Romano*, Madrid (1974)

KUNKEL W *Historia del Derecho Romano* (traducció de J. Miquel), 10 edició, ed. Ariel, Barcelona (1998)

PARICIO J i FERNANDEZ BARREIRO A *Historia del Derecho Romano. Y su recepción europea*, Madrid (1995)

TORRENT A *Derecho público Romano y sistema de fuentes*, Zaragoza (1995)

B) *Exposicions d'Institucions de Dret romà*

ARIAS RAMOS y ARIAS BONET *Derecho romano I, II*, Madrid (1994)

BETANCOURT F *Derecho Romano clásico*, Sevilla (1995)

CAMACHO EVANGELISTA F *Curso de Derecho Romano*, Granada (1990)

D'ORS A *Derecho privado Romano* 9ª ed, Pamplona (1997)

DÍAZ BAUTISTA A *Manual de Derecho Romano* (1995)

FERNANDEZ BARREIRO A i PARICIO J *Fundamentos de Derecho patrimonial Romano*, Madrid (1991)

FUENTESSECA P *Derecho Romano*, Madrid (1989)

GARCIA GARRIDO MJ Derecho privado Romano. Acciones, casos, Instituciones, Madrid (1993); hi ha també una edició abreujada

GIMÉNEZ-CANDELA T Derecho privado Romano, Madrid (1999)

GUZMAN BRITO A Derecho privado Romano 2 vols. Santiago de Chile (1996)

HERNANDEZ TEJERO F Lecciones de Derecho Romano, 5ª ed. Madrid (1994)

IGLESIAS J Derecho Romano. Historia e Instituciones, 12 edición, ed. Ariel Barcelona (1998)

ORTEGA CARRILLO DE ALBORNOZ A Derecho privado Romano, Málaga (1998)

PANERO R Derecho Romano, Barcelona (1997)

RASCON GARCIA C Manual de Derecho Romano, Madrid (1996)

SANTA-CRUZ TEIXEIRO J Manual elemental de instituciones de derecho Romano, Madrid (1946)

SANTALUCIA B Derecho penal Romano, traducció Madrid (1990)

SCHULZ F Derecho Romano clásico, traducció ed. Bosch Barcelona (1960)

TORRENT A Manual de Derecho privado Romano, Zaragoza (1995)

VALIÑO E Manual de Derecho Romano, Valencia (1978)

VOLTERRA E Instituciones de Derecho privado Romano, traducció, Madrid (1988)

C) Diccionaris

GARCIA GARRIDO MJ Diccionario de Derecho romano, ed. Dykinson Madrid (1986)

GUTIERREZ ALVIZ Y CONRADI F Diccionario de Derecho romano, Madrid (1982)

Nota - La majoria d'aquestes obres es troben a la Biblioteca de la Facultat de Ciències Jurídiques.